

Николай Димитров

**"СМЕСНА КИТКА" НА П. Р. СЛАВЕЙКОВ В КОНТЕКСТА НА
СБОРНИКОВИЯ ТИП ЛИТЕРАТУРА ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО**

"Смесна китка" се появява през 1852 г. като опит за издаване на периодическо списание. Петко Славейков подготвя и втори "стрък" на "китката", но той така и не вижда бял свят. Има ред причини за това, на които ще се спра по-долу. Списанието се състои от няколко раздела (рубрики), които са обозначени като отделни цветове. Вглеждайки се в тях, ние ще открием модела на подбор и подредба, познат ни от просвещенската книжнина до 40-те години на XIX в. Оттук тръгва и невъзприемането на "Смесна китка" като списание от някои изследвачи на Петко Славейков. Б. Пенев пише, че тя прилича на христоматия и има "смесено съдържание както "Рибния буквар" на Берона — само че у Славейков се срещат стихотворения"¹.

За жанровата същност на "Смесна китка" можем да съдим, съпоставяйки я с другите две списания, излезли преди появата ѝ — "Любословие" на К. Фотинов и "Мирозрение" на Ив. Добровски. Те също носят някои от белезите на сборниковия тип книжнина от 30-те и 40-те години на XIX в. — аморфност, разнотемие, дидактичност и т. н. Разминаванията започват още от самите заглавия. Списанията на К. Фотинов и Ив. Добровски притежават, макар и в твърде широки граници, някаква тематична и идейна ангажираност. Заглавната формула, която използва Петко Славейков, визира по-скоро жанрово-структурна определеност, което по същество освобождава автора от една предпоставена концептивност.

Прочитайки "Смесна китка", ще се убедим, че Славейков използва имплицитно тази външна освободеност и организира целенасочено аморфния материал около няколко идейни центъра. Но да продължим с разминаванията. Славейков обособява рубрики (цветове), които формално са отворени и могат да бъдат разширени, но в същото време притежават концептуална затвореност, т. е. носят нормативна ограниченост и еднопосочност най-вече в нравствено-етичен план. В това отношение отделните рубрики съдържат черти на статичност и изчерпаност в рамките на първия "стрък" и в следващия брой на списанието трябва да се стигне или до тяхната промяна, което от своя страна ще промени и облика на списанието, или до количествена повтораемост, което ще бъде в ущърб на качеството и интереса към съответното издание. В тази посока за списанията на К. Фотинов и Ив. Добровски е характерна рубриковата раздвиженост и перспективност за следващия брой. В "Смесна китка" липсва сегашната откровеност към читателя на информационния слой, което е един от характерните белези на периодиката. Славейков се стреми да обобщи и актуализира минали знания, минал човешки опит, но липсва сегашното като събитийност и идейност, свър-

зани с момента — "вчера", "наскоро". В "Любословие" и "Мирозрение" също има исторически, църковно-наставнически и нравствено-поучителни отдели. В тях сегашността присъства не само чрез откровеността на тия отдели към настоящето, не само чрез наличието на информативна рубрика, но и чрез разрешаването на проблеми, свързани с моментната действителност — езикови, училищни и т. н. Освен това още в първите броеве на "Любословие" се натъкваме на четивото с продължение, което само по себе си насочва усилията на автора за следващия брой и очакванията на читателя. Славейков ще трябва да търси нови цветове за следващата "китка", което предопределя и функционалната изчерпаност на първата книжка. Всички тези наблюдения говорят, че в списанието се следва моделът на сборниковия тип книжнина, а не на периодическия. (К. Фотинов и Ив. Добровски използват чужд модел за своите списания). С. Баева се опитва да свърже "Смесна китка" със сборниците със смесено съдържание. Ако се вземе предвид механизмът на изграждане на жанровата система във възрожденската ни литература, една такава теза е резонна. От сборниците със смесено съдържание възрожденският автор възприема по-скоро структурния модел, а не идейно-тематичното ядро².

Този сборников тип структурираност налага своя шаблон върху букварната, нравствено-дидактичната и календарната книжнина до средата на миналия век. В неговите рамки нашите възрожденци влагат и новите просвещенски идеи. Рецепцията на средновековните жанрове в новата българска литература се осъществява не винаги директно и в чист вид. Изкристализирането на дадена жанрова структура (по трансформационен път) се извършва в резултат от наслоявания и взаимни прониквания на различни фактори, идващи както от старобългарската, така и от фолклорната и чуждата традиция. Конкретен пример в това отношение е календарната книжнина. Аналог на подобен тип книжнина има в старата ни литература, но във възрожденската тя се появява под непосредственото влияние най-вече на сръбската книжнина. Първата рецептивна съставка (средновековната литература) има по-скоро моделна функция — подготвя съзнанието на реципиента за възприемането на определен тип форма, а втората съставка (чуждата литература) има катализираща, възпроизвеждаща и в същото време обновяваща функция. Върху тия две съставки се наслагват и изискванията на новата обществено-културна среда, в която трябва да битува съответната жанрова форма. Посоченият тип рецептивност не е универсален през Възраждането и съвсем не така схематичен, както изглежда — отделните рецептивни съставки се намират в сложна ендосмозна и трансформационна връзка помежду си.

Не случайно дадох пример с календарната книжнина — смятам, че тя е един от първообразите на Славейковата "Смесна китка", т. е. тя е свързващото и преобразуващото звено към сборниците със смесено съдържание. (Другият първообраз е учебната книжнина от типа на "Рибния буквар", "Славянобългарско детоводство" и др.) Като обръщам внимание на календарната литература преди "Смесна китка", имам предвид най-вече проявите на К. Огнянович — "Календар за лето 1843", "Забавник за лето 1845", "Забавник за лето 1846". Самият К.

Огнянович е имал за цел да създаде периодическо списание. При липсата на български периодичен печат тия месецослови, календари, забавници имат компенсационна функция, т. е. потенциално носят зародиша на периодиката. Така създават един модел — възможност на изява, към който гравитира и "Смесна китка". Явно П. Р. Славейков познава "Забавниците" на К. Огнянович. Те са били твърде популярни сред българската общественост по това време, а и веднъж вече този автор е оказал силно въздействие на начеващия поет чрез "Житие светяго Алексия", така че вероятността той да е потърсил и прочели други негови творби е голяма.

Една съпоставка между "Забавник за лето 1845" и "Смесна китка" ще ни доведе до следните резултати. П. Р. Славейков е избягнал информативните дялове, които срещаме в "Забавника" — "памятнодостойни приключения", "предвещания", "особни предсказания", "месецослов" и т. н. Това е разбираемо с оглед на неговата първоначална задача. Най-голям обем в "Смесна китка" заемат нравствено-дидактичните текстове, каквито ще срещнем не само в "Забавника", но и в "Рибния буквар", "Славянобългарско детоводство", "Христоитията" и т. н. Самите заглавия на отделните рубрики (цветове) са заглавия-клишета, популярни във възрожденската литература от тоя период — "Духовно прочитание", "Примери добродетелни", "Животоописания", "Умни изречения". Преобладаването на нравствено-поучителното приближава "Смесна китка" до просвещенския тип книжнина.

Нови в сравнение със "Забавника" са главите "Здравословие", "Естествена история", но те не са новост в контекста на книжовната продукция от това време (срв. "Рибния буквар", Фотиновото "Любословие" и т. н.).

Най-голямата близост между "Смесна китка" и "Забавника" е присъствието на естетическото в двата сборника. Показателен е опитът и на двамата автори да балансират сериозното, директно-поучителното с художествено-развлекателното. И двамата имат стихотворения, посветени на старата, отиваща си година и на новата (характерен белег за календарната книжнина). Но докато Славейков търси обществената основа и перспектива в своите стихотворения, говори в първо лице мн. ч. (един от белезите на просвещенската ни поезия), К. Огнянович вижда времето в по-личностен план, без да е притъпена, разбира се, обществената позиция на автора. Като отбелязваме това различие, трябва да имаме предвид и допълнителната функционална натовареност на Славейковите стихотворения. Те са разположени в началото на сборника и композиционно трябва да изпълняват функцията на предговор, какъвто няма в "Смесна китка" за разлика от "Забавника", който започва с обръщение към почитаемите родолюбци.

Сходства се наблюдават и в стремежа и на двамата да разширят сюжетността в поучителните разкази, извеждайки ги от обикновените рамки на разказаната случка. Такъв е например белетристичният къс "Пътник" в "Забавника" или "Синовна длъжност" в "Смесна китка".

Най-интересното явление в двата сборника, което е показателно за естетическия развой в българската литература до средата на миналия век, представля-

ват миниатюрните стихотворни антологии. Докато в "Забавника" стихотворенията са от различни автори, в "Смесна китка" са само Славейкови. (Дори този факт показва, че "Смесна китка" има сборников, а не периодичен характер) Конкретен разбор на тези стихотворения няма да правя. Те са достатъчно популярни и са били неведнъж обект на внимание за Славейковите изследвачи. По-важен в случая е фактът на жанрово-естетическото и стилово разслояване, които внасят тези две стихотворни антологии в литературата ни до този момент. И още нещо трябва да се добави към така очертаната съпоставителна картина между "Забавника" и "Смесна китка". И двете книги са замислени като четиво за всички и по малко от всичко. Заглавията им със своята непретенциозност и необвързаност с определена идейност и ангажираща семантика красноречиво говорят за това. И все пак в Славейковата книга се наблюдава тежнение към по-голяма организираност на материала около няколко идейни ядра: ролята на просветата в живота на народа (дори в такъв напълно неутрален материал спрямо българската действителност, каквато е описанието на исландските селяни, той не забравя да отбележи, че всяка вечер те се събират в своите колиби около свещника и "прочитат старите си народни повести"); мъжеството, храбростта, проявени в защита на родината; славното историческо минало на българите; пред смъртта са равни богатите и бедните. Това са познати, основни теми за българската литература до този момент, но показателен е опитът на Славейков да подчини имплицитно, а не директно, по публицистично-рубриков път, един на пръв поглед съвсем разнороден материал. Това е опит да се концептуализира сборниковият тип книжнина, с което всъщност се изчерпват и структуроорганизиращите и идейни възможности на този жанров тип. Не случайно в "Смесна китка" за разлика от "Забавника" няма публицистични текстове (като "Писмо от Липско"), тъй като тяхната функция се е поела от тази имплицитна концептивност, доколкото може да се говори изобщо за концептивност във възрожденската литература.

* * *

Творчеството на П. Р. Славейков е миниатюрен аналог на историята на възрожденската ни литература. Това твърдение се основава не толкова на обемността, тематичната всеобхватност и жанровото му разнообразие, колкото на това, че то носи в себе си диалектиката на литературния процес, сменя модела на жанрово-идейна обвързаност през Възраждането. В статията си "Проблеми на жанра през Българското възраждане" К. Михайлов стига до обобщението, че "творчеството на П. Р. Славейков повтаря направленията на новата литература, в него и чрез него се утвърждават и развиват по-нататък жанровите форми, изявиени в една или друга степен в творчеството на първото и второто поколение възрожденски творци"³.

Да се вгледаме във фактите. През 1852 г. излизат четири книги на Славейков: "Български пословици", "Смесна китка", "Басеник" и "Песнопойка". Те взаимно се допълват, носят перспективата за развитие, но и обвързаността с традицията — фолклорна, религиозна, устна, просвещенска. Самата "Смесна китка" съдържа тая микродетерминираност в рамките на литературния ни развой и в частност на Славейковото творчество. Първият цвят "Духовно прочитание"

проповядва религиозната нравственост в духа на смесените и дамаскинарските сборници. (Самостоятелна изява в тази насока е житието на Св. Теодор Тирон "Кратка свещена история".) В тази глава е и стихотворението "Страшното съдовище", което е жанрова вариация на определена тема. Това е всъщност един от принципите, на които се основава жанровото разслояване след 30-те години на миналия век. Цвят "Примери добродетелни", както и разделите "Животоописание", "Умни изречения", "Намереното богатство", които заемат най-голям обем, са в духа на учебникарската и нравствено-дидактичната просвещенска книжнина. Тя също има по-сетнешно продължение в книжовните изяви на П. Р. Славейков — "Начално ръководство за длъжностите на човека", "Исторически примери върху нравствеността" и т. н. Поезията в "Смесна китка" носи генетичната заложеност на неговия поетичен свят както в жанрово отношение, така и в идейно-емоционално. Показателен е фактът, че наред със стихотворения като "Канарче", "Любов", "Сълза" тук са поместени стихотворенията "Гори", "Есен и старец", които излизат извън рамките на конкретно-събитийното, битийното, търсят онтологични обобщения за света. Поетическият отдел в "Смесна китка" намира своя обособен израз още същата година чрез "Песнопойка". Тук му е мястото да се спомене, че "Песнопойката" на Славейков трябва да разглеждаме и в разреда на популярната литература, която се явява в естетическа опозиция на сериозната литература. С подзаглавието на сбирката "различни песни, сатири и гатанки на български език за увеселение на младите" се визира нейната рецептивна функционалност. В следващите години той продължава да издава "Веселушки", "Песнопойки", "Календари", "Месеослови", с които търси по-друг тип естетическо контактуване с читателската аудитория.

В едно писмо до Н. Палаузов от 21 март 1853 г. Славейков се оплаква: "Знаете ли какви са българите? Те купуват "Песнопойките" на радо сърце по един цванец, а за "Смесните китки" и половин не дават, нето се обръщат към тях"⁴.

Този факт, който тревожи Славейков, е лесно обясним на фона на горепосочената естетическа опозиция сериозно — популярно четиво. За обяснението на тази литературна закономерност не трябва да отминаваме и другата опозиция: ново, нестандартно, провокиращо — традиционно, шаблонно. В посоката на тия разсъждения може би трябва да потърсим и една от причините за краткия живот на "Смесна китка".

Замислена като периодическо издание, "Смесна китка" носи белезите на сборниковия тип литература и докрай изчерпва възможностите му. Дори да я приемем само в светлината на културния експеримент, нейната поява е показателна за развойния път на българската литература и конкретно на П. Р. Славейков.

БЕЛЕЖКИ

¹ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. 3. 1977, с. 366.

² Вж. К. Михайлов. Съзнание за жанровост през Възраждането. — Литературна история, 1988, №17.

³ К. Михайлов. Проблеми на жанра през Българското възраждане. — Литературна мисъл, 1988, №4, с. 71.

⁴ П. Р. Славейков. Съчинения в осем тома. Т. 8. С., 1982, с. 77.